

Selim Deringil: Modernlik ve gericilik: Abdülhamid ve Mustafa Kemal

Posted on 21/07/2017

“Modernite” kavramı genelde olumlu çağrışımlar oluşturur. Eskinin, köhnemiş yapıların yerine yeni, dinamik ve çağdaş yapıların ikame edileceği; Aydınlatma çağının inancı olan bugünün dünden ve yarının da bugünden daha iyi olacağı temeline oturur. Toplumların tarihlerinde “çağdaşlaşmanın” ve “gericiliğin” simgeleşmiş isimleri vardır. Türkiye tarihinde bunun en belirgin örneği Mustafa Kemal ve Sultan Abdülhamid’dir. Mustafa Kemal bir din haline gelmiş olan Kemalizm’in ikonasıdır, Abdülhamid ise gericiliğin, istibdadın cismanî oluşumu ve ilerlemenin azılı düşmanı olarak algılanır. Biri “Büyük Atatürk” tür, öteki “Kızıl Sultan”.

Oysa, tarihçi gözüyle bakıldığında, ikisinin çok benzer yanları olduğunu görmek mümkündür. Bu kısa denemede görünürdeki zıtlıkların altındaki benzerliklere işaret etmeye çalışacağım. Bu amaçla Mustafa Kemal’in ve Abdülhamid’in bazı stratejik politikalarındaki benzerliklere dikkat çekmeğe çalışacağım.

İktidarın mutlaklığı ve çoğulculuk karşıtlığı

Hem Abdülhamid hem Mustafa Kemal siyasî gücün paylaşılmaması gerektiğine inanmış, her türlü muhalefeti bastırmış, bastırması mümkün olmadığında da soluğunu kesmek için elinden geleni yapmıştır. Abdülhamid’in Birinci Meşrutiyet meclisini rafa kaldırmasıyla Mustafa Kemal’in İzmir suikastı ertesinde TBMM’deki muhalif grubunu tasfiyesi arasında (İttihatçılıktan geçen) doğrudan bir bağlantı kurulabilir. Abdülhamid’in Mithat Paşa’yı Abdülaziz’i öldürme suçlamasıyla yargıladığı Yıldız Mahkemesi, İstiklal Mahkemelerinin

öncüsüdür. Her iki durumda da göstermelik bir yargılama beklenen sonuçları doğurmuştur; Mithat Paşa'nın mahkûmiyeti ve İstiklal Mahkemeleri'nin "sallandırdıkları".

Ancak farklı bir yan da vardır. Abdülhamid kirli bir iş yaptığının farkındaydı. Mithat Paşa ve arkadaşlarının Taif zindanında boğdurulmalarını emreden hiç bir resmî buyruk bulunamamıştır. Bir bakıma Abdülhamid'in eli Mustafa Kemal'inki kadar serbest değildi, Düvel-i Muazzama'nın elçileri her hareketini gözlemliyor ve manevra alanını kısıtlıyordu. Mustafa Kemal'in ise Abdülhamid'i kışkırtacak genişlikte bir iktidar alanı vardı. Rejimi zaten Batı tarafından illegal ilan edilmiş ve dünyada yalnızlığa itilmiş bir rejimdi.

Mustafa Kemal'in uygulamaları arasında Abdülhamid'in Mithat Paşa'ya reva gördüğü muameleye en çok benzeyeni Türkiyeli kömünistlere reva görülen muameledir. Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Karadeniz'de boğdurulmaları hiç bir zaman resmen sahiplenilmemiştir ve sahiplenilemezdi de. Ancak Mustafa Kemal Nutuk'ta "Erzurumlular böyle bir adamın memleket dahiline girmesinden son derece rahatsız olmuşlar ve bu adam memleketimize girerse parçalarız demişler" ifadesiyle Mustafa Suphi'nin katlini "yerel halkın infiali" neticesi olarak göstermiştir.

Abdülhamit'in sansürcülüğü, "yıldız", "burun" gibi kelimelerin yasaklanmasına varan saplantıları efsaneye dönüşmüştür. Yaygın hafiyeye ağrı herkesin herkesi ihbar ettiği bir ortam oluşturmuştur. Ancak bunun da Kemalist eşdeğeri vardır: Takrir-i Sükûn Kanunu.

İsmet İnönü'nün önderliğinde 1924'te "dinî gericilik" tehlikesine karşı fikir olarak TBMM'de ortaya konulan, ancak Şeyh Said İsyanı 1925'te patlak verince uygulamaya konan kanunun en önemli sonucu dönemin tek muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasıdır. Sansür ve oto-sansür uygulaması hemen hemen tüm Cumhuriyet tarihi boyunca sürmüştür ve bugün vesayet rejimi dediğimiz rejimin yerleşik özelliğidir.

Gayrimüslimler ve Kürtler

Abdülhamit rejimiyle Kemalist rejimin belki de en çok kesiştikleri nokta gayrimüslimlere yönelik uygulamalardır. Her iki rejimin de tüm ideolojik yapısı “bizden olanlar ve bizden olmayanlar” ayırımına dayanmaktadır.

Modern devlet yapısının 19. yüzyıl sonu ve 20. yy başındaki başat özelliklerinden olan bu dışlayıcı vatandaşlık kavramı, son dönem Osmanlı devletinde ve onun varisi olan Balkan ve Ortadoğu ülkelerinde devlet ile birey arasındaki ilişkide belirleyici olmuştur.

Abdülhamit döneminin başlıca istenmeyen kişileri kuşkusuz Ermenilerdi. Yüzyılın sonlarında yaşanan ve özellikle 1890’larda ivme kazanan Ermenilere yönelik “pogrom”lar Avrupa’da Yahudilere yönelik pogromlara çok benzemekteydi. Doğu Avrupa Yahudilerinin lehçesi olan Yiddish dilinden türetilmiş olan “pogrom” sözcüğü , resmî yetkililer tarafından açık veya örtük biçimde örgütlenmiş katliam ve yağma demektir.

Özellikle Rusya, Polonya ve Romanya gibi anti-semitizmin örgütlü ve yerleşik olduğu devletlerde özellikle toplumsal buhran dönemlerinde ortaya çıkan bu eylemlerde devletin resmen ve açıkça yeşil ışık yakamayacağı ortamlarda “aracı kurumlar” veya “kıyım taşeronları” denebilecek kadrolar devreye giriyordu. Rusya’da bu amaçla Kazak birlikleri kullanılıyor, Polonya, Romanya ve Ukrayna’da “halkın galeyana gelmesi” bahanesiyle, Yahudilerin Hamursuz bayramında Hıristiyan çocuk kurban ettikleri gibi iftiralar üretilerek Yahudilere karşı saldırılar örgütleniyordu.

Abdülhamit döneminde Kazakların yerini Kürtlerden oluşan “Hamidiye Alayları” aldı. Bilinçli bir şekilde “Kazak usulü talim” gören bu süvari birliklerinin başlıca hedefi “Ermeni çeteleri” olarak belirtiliyor, ancak 1895-1896 yıllarında doğu vilayetlerinde tüm Ermeni nüfusu hedef alıyorlardı.

Özellikle 1877-78 yıllarında Rusya'ya karşı girişilen savaşlarda Balkanların büyük ölçüde elden çıkmasından sonra Anadolu'da gelişen Ermeni milliyetçiliği hedef alınarak, Sivas, Mamuretülaziz, Bitlis, Van, Erzurum, Diyarbakır ve Urfa'da geniş çaplı ve örgütlü Ermeni katliamları yaşandı. Ayrıca 1896'nın Ağustos ayında Osmanlı Bankası'nı basan Ermeni militanlar bahane edilerek İstanbul'un göbeğinde Kumkapı'da alenen bir Ermeni avı örgütlendi.

Kemalist dönemde ise 1923 Lozan Antlaşması'nda gayrimüslim cemaatlere tanınan haklar yeni Türk devletinin vermek zorunda kaldığı ödümler olarak algılandı ve ilk fırsatta Yahudi, Ermeni ve Rum cemaatleri "gönüllü" olarak bu haklardan feragat etmek zorunda bırakıldı. Bunu 1930'larda gerçekleşen Trakya Olayları izledi. Edirne ve Kırklareli gibi merkezlerde yaşayan Yahudi vatandaşlara karşı saldırılar örgütlendi ve bunu devlet resmen üstlenmese de, CHP'nin azınlık düşmanı politikaları ve basında düzenli çıkan karalama yazıları sonradan bazı tarihçilerimizin "CHP'nin tosuncuklarının aşırılıkları" olarak azımsayacakları, dayak, ırza geçme, yağma gibi eylemlere bahane oluşturdu.

Ancak Kemalist rejimin en şiddetli saldırılarına maruz kalan kesim Kürtlerdir. Şeyh Sait isyanından sonra sistematik olarak uygulanmaya başlanan anti-Kürt politikaların doruk noktası kuşkusuz 1938 Dersim olaylarıdır. Her ne kadar Mustafa Kemal'in hastalığı bahane edilerek verilen kıyım emirleri İnönü'nün üzerine yıkılmaya çalışılsa da, Mustafa Kemal'in emri olmadan böyle geniş çaplı bir harekâtın yürütülmesi imkânsızdı. Ayrıca Mustafa Kemal'in manevî kızı, "ilk Türk kadın pilotu" Sabiha Gökçen'in savunmasız Kürtlerin üzerine bomba yağdırması da Mustafa Kemal'in onayı olmadan gerçekleşemezdi.

Sonuç

Modernitenin insanoğluna ödettiği en korkunç faturalardan biri olan ulus devletinin en belirgin vasfı kendinden menkul bir mantıkla "bizden olan ve olmayan/olamayan"

belirlemesidir. Bu süreç Osmanlı'nın son dönemleriyle Cumhuriyet arasında en belirgin süreklilikleri tanımamıza ve tanımlamamıza yarar.

Abdülhamit döneminde en belirgin hedef Ermenilerdi. Bu durum İttihatçılar döneminde de sürdü. Ancak burada “pogrom” ile “soykırım” arasındaki (ve çoğu kez gözardı edilen) önemli farklılıklara değinmekte yarar var. Abdülhamit'in tüm Ermenileri yok etmek gibi bir amacı yoktu. İsteseydi de, Osmanlı devletinin Düvel-i Muazzama karşısındaki zayıf ve edilgen konumu buna izin vermezdi. Abdülhamit'in amacı özellikle Doğu Anadolu'da etkin bir konuma gelmiş olan Ermeni burjuvazisini “budamak” ve yerlerine Müslüman bir orta sınıf yaratmaktı. Yani Abdülhamit döneminde yaşananlar pogrom kategorisine girmektedir. İttihatçılar ise bu politikayı savaş şartlarının sağladığı elverişli ortamda bir üst mertebeye, soykırım düzeyine taşıdı.

Kemalizm ise, zaten altyapısını İttihatçıların oluşturduğu düzenin mirasçısı olarak, hedefi Kürtlere yöneltmiştir.

Kaynak: altust.org